

Чортище

Наталія Кобринська

Казка народна

Тихо та й темно на світі божому. Ніч лягла на землю та й вкрилась великою, чорною плахтою, з-під котрої виставали якісь страшні, темні мари. Одні пнуться високо, неба досягають, другі зігнулися удвоє або причакли до землі, як би на кого засідали, інші знов ніби зібралися на тайну нараду та хильцем розбігались.

За днини вони виглядали інакше. То були хати, стодоли, стоси, обороги, сади, верби, тополі та й придорожні хрести невеличкого подільського сільця. Але тепер всі вони перемінилися, стали якимись грізними постатями, що аж в душі від їх виду завмирає та й дроз переходить тілом.

В одному кінці було, ніби розтертим у вогні порохом, і здавалося, що розлючена змія кидає ніздрями стовпи ясних іскор, хропить, сопе та й клацає зубами.

Нараз отворилися двері низенької, припалої до землі ковальської кузні і бухнуло ще жеврійшим огнем, як би в пащі розжертого звіря.

Великий ковальський міх роздував розжарене вугіле, кидав довкола червоним полум'єм і обливав стоячого з клевцем коваля, що з розгоном підносив та й спускав його на вбите в дубовий ковбок ковало. Вокруг стояли колеса, плуги, драбини, борони, а поміж тим штики, коси, сокири непевно миготіли блеском роз'яреного вогню.

На деяких з тих знарядів сиділи люде, газди й парубки з села. Всіх очі були вліплені в окопчену, як смола, стіну і сміялися до розпуку.

Із-за червоного полум'я показовалася довга, витягнена стать, великі, голі, зубаті крила стриміли догори, кудлата голова кінчилася гострою, гейби у цапа, борідкою.

— Ади! Ади! — мішалися різні голоси. — Які вилазять йому роги, які криві очі та й хвіст як смішно закручений!

А бодай того коваля, де він ему так придивився! Крила зовсім як у лелека. А нігті як? Ха-ха-ха! Та й кінські копита, бігме, кінські копита має, — договорювали сміючись люде.

— А може би ему ще більше крильця закрутити, чубок поправити, — приговорював сам коваль, кинув клевець, узяв заострений зубок борони та й став ним дерти по стіні. З-під зубка виходили здорові, білі риси.

Уже газди повідходили, а коваль все ще стояв при стіні та й рив зубком. То чуприну ще більше розчухрує, то брови піднесе, то щось коло губ закроїть, через що чорт іще більше вишкірить зуби.

Та коли покропив огонь водою та й змучений потягнувся на постелі, аби відпочити, промовив чорт до него: "Що я тобі винен, що ти мене такого поганого змалював? Тепер скоро хто прийде до кузні, то лише з мене кепкує, а ти ще добагаєш: то крила викручуєш, то зуби вишкірюєш. Де ти справді мене такого видів, що такого смішного та поганого людям показуєш, та й за що так збиткуєшся?!"

Коваль сам не знав, де він его такого видів; він якимсь таким зродився в его душі та й такого змалював.

А приходила ему найбільше та охота тоді, коли напився горівки, котру сам чорт ему піддавав.

Ковальство — тяжка робота, бити клевцем цілий день — то не жарт, тож коваль все собі тримає плящинку горівки, потягне вряди-годи, трохи покріпиться, та й знов до роботи береся. Хоч він з горівки ніколи не випускався, все-таки траплялося, що в горлі висхне, заки сам до корчми зможе піти або кого післати, а часом і жид не хоче дати, заким гроші на стіл не покладе.

"Ох! Коби-то мені, як лиш очі отворю, пляшка горівки на столі", думає не раз коваль про себе та й зітхне глибоко.

Аж одного ранку дивиться він, а перед ним стоїть на столі пляшка горівки. Він так утішився, що таки відразу, не роздумуючи, вихилив цілу пляшку нараз. Другої днини так само, третьої знов пляшка з горівкою на столі.

"Відки та горівка може братись?" — подумає не раз коваль та й чогось здогнесья, відсуне пляшку та й береся до ковадла.

Але що ударить клевцем, то зиркне на пляшку; а вона стоїть, як стояла: через біле скло видко горівку чисту, як слеза, а таку пахнучу, що коваль лише ніс підносить та й нюхає, аби якнайбільше втягнути в себе милого запаху. Аж не втерпить, ухопить за пляшку, та лиш сухе дно лишиться. І чує, як чортівський напитек ходить по жилах, кров розгрівається, б'є в висках, якась страшна стать виринає перед его уявою, спочатку десь далеко, ніби із-за густої хмари, а потому все ближче, яснішає, аж так близько, так ясно, що він кине клевець, ухопить який-будь острий кусень заліза та й зачне пороти по стіні; а з-під заліза чимраз виразнійше відзначувалися форми й закрої страшного чудовища, котре люде чортом називали.

Слава про его штуку розносилася геть по селу. Чи мав хто яку потребу, чи не мав, ішов до кузні, аби на чорта подивитися. Забіжить яка цікава молодиця, та як узрить таке чудовище, то лиш очі відверне. "Коби, не дай боже, не задивитися". Прилізе стара баба, та аж стрясеся, та й зачне хреститися, аби до неї приступу не мав; а що дівчата, то цілими гурмами бігають до ковалевої кузні та з чорта вже так сміються, що влізеся.

"Який страшний та поганий, які смішні у него очі, які криві брови! А руки, як у старого злодія! А пазурі як простер! Та й кінськими копитами протупує, гейби танцював. От! Се раз парубок, нема що казати! Не жаль подивитися та й у танець піти!"

Чорт тільки чекає, аби сам з одним ковалем лишився, та й далі знов до него:

"Поганий ти чоловік! Малюєш ти мене поганого, а ти не красший від мене! Я тобі добре роблю, даю тобі, що тобі наймилійше, а ти так зі мною поступаєш, так відплачуєшся! А до церкви ходиш, слухаєш слів святих євангелістів, що кажуть хліб за каміня віддавати, а ти за моє добро смішиш мене й поганиш перед людьми! А що вони тобі доброго роблять, тоті люде? Працюєш, тягнеш міхом, товчеш клевцем, що аж духу в тобі нестає, та ледве з голоду між ними не згинеш. Чи ти їх не знаєш? Не знаєш, яка то погань, яка мерзість? Ти моєю горівкою розгріваєш серце, розгониш журливі думки,

а за те мене сміхом пускаєш? Знаєш, як люблю залицятись до молодичь, а ти мене їм такого показав, що вони очі від мене відвертають. Аби-м тепер і найкрасшим хлопцем прикинувся, то ніяка дівка не схоче мене, коли знає, що я кінські копита маю! А ти знаєш, як то мене болить, як дразнить, коли яка стара баба зачне колоти хрестом; а чим вона красша, чим ліпша від мене?"

"Може, се і правда", гадає коваль та все-таки не може повздержатися, аби не доповнити чортівську статтю. Щось горіло в его голові, кипіло в серці й рвалось якомусь неперепертою потребою об'явити явно те, що таїлося в его натурі. Чим більше він прикладався до своєї роботи, тим більше якась туга притягала его до неї і потужним жаром будила чимраз більше уподобане, що грало усіма звуками его душі, ставалось ударом серця, кружало в его жилах.

Не раз стоїть так довго та й дивиться на свій твір, аж він набере життя, зачне кивати головою, розмахувати руками й лаятися:

"І знов ти мене дразнив, знов підчеркував, аби мене поганійшими та й страшнішим зробити! Спам'ятайся, чоловіче! Ні користі тобі з того, ні добра, лиш якась злобна втіха, а мені кривда".

Часом ковалеві жаль зробиться чорта. Може, він справді не такий лихий, страшний та чорний, як він его змалював? Але тоді ще більше охота его розбирає, робить его ще поганійшим: то ріжки докрутить, то борідку заострить, розчепірить нігті.

"Поправляй, поправляй, братчику! Бо що б ти для своєї слави ти пихи не зробив? Що тебе обходить моя кривда, аби ти лиш був вдоволений. Дивися, аби-сь того не жаловав!"

Страхом переймає коваля: візьме мітлу, усадить у сажу, аби стерти чорта зо стіни, але як подивиться у очі чудовища, приглянесь усім рисам, до котрих так прикладався, кине далеко мітлу від себе, як злу покусу, що грозила знищити образ его духа.

Ремесло ковальське упадає, люде ходять до кузні, але вже не для ковальської роботи, а лиш тому, аби чортові придивитись.

А ходять дивитися не лиш зі свого села, але і з сусідніх сіл. Іде хто на ярмарок або на торг у місто, то не помине кузні; аби таки навмисне вибересь подивитися на чорта.

Десь донеслося про ковалевого чорта до двора, до самого пана. Дивиться коваль, а перед его кузнею стає чвірка з каретою, вилазить пан та й іде просто у двері.

— Що ти, ковалю, за такого чорта змалював, що усі люде ідуть дивитися, та й тільки і бесіди, що про ковалевого чорта? — каже пан.

— А ось він тут є, — показує коваль на стіну.

Дивиться пан на чорта, а чорт стоїть, як его коваль змалював, та й вишкірив зуби, ніби всміхаєся. А пан, що подивиться, то аж за боки бересь.

— Се справді, ковалю, — каже він, — у тобі чорт сидить, то якби-сь не мусив тут у тій кузні клепати свою біду, то не було би на світі рівного тобі чоловіка.

Коваль, як то учув, то справді надувся так, як его ковальський міх.

Того вже було чортові забагато, гнівало его, що коваль надувся, та й що панисько з него сміявся.

"Ще і той буде з мене сміятися! — лютився він. — Чим він від мене красший, той панисько? Хто людською працею живе, чужими руками оброблявся, десятини здирає? Від чіх бруків мужицького шкіра тріскає, та й кров тече потоками? Не через тебе, панку, у підземних дірах люде гниють, дівкам обтинають коси, молоді чоловіки карабіни носять, а їх жінки до двора забирають? З мене він буде сміятися та й хвалити коваля, а що би він сказав, якби єму коваль яку кривду вчинив? Чи не метав би ся гірше чорта? Узримо!"

Коли вночі коваль задрімався, сидячи перед образом чорта з зубком у руках, чорт відірвався від стіни, засвистав вітром та й закрутився високо у воздуху. Великі его крила простерлися, як чорна хмара, і, як хмара, спадав він поволі на панський двір.

Пан був великий багатир, мав великі маєтки, червоні чвертками мірив, у мисках спліснілі мідяки пересушовав, а банки у звоях полотен тримав. А що багатих уборів, золота, срібла та іншого багатства там було!

Чим нижче чорт над двір спускався, тим глибший сон на всіх нападав; не лиш пан, пані, та й усі слуги позасипляли, як би їм хто каменем голову приклав, але навіть пси, та й сторожа, що як день, так ніч пильновала двора, запала у глибокий сон.

Чорт припав до даху своїм прозорим тілом і проник ним аж до споду двора. Здоймив з плеча ковалевий від вугля мішок, що взяв був з собою з кузні та й що було, зачав, в той мішок набивати; де були які гроші, срібне начинє, золоті перстені, кульшки, шовкові сукні та й усяке інше дороге фанте, — одним словом, все, що було, пхав у мішок, котрий щораз більше розтягався та й грубів.

Коли вже вибрав дочиста, взяв мішок на плече, пішов назад до коваля та й закопав під стіною, де був намальований.

З полудня чує коваль якийсь гамір коло своєї хати. Пес лає, люде голосно говорять і як би рискалями копали землю. Коваль виходить з хати та й очам не вірить: з-під кузні витягають его від вугля мішок, повний грошей та й деякого іншого добра!

Беруть коваля, кують та й ведуть до темниці. Бідний коваль не знає, ні за що, ні чому? Питає людей: "За що кують, волі позбавляють?"

"Та ти еще питаєш, — говорять люде. — Та не твій то мішок, не пізнаєш, не під твоєю то кузнею его знайшли, не ти хотів усе панське майно зграбувати, не ти наставився на панський маєток та й панське добро трібовав собі присвоїти?"

Сидить коваль у темниці, світа божого не бачить, холодно та й вогко, жаби та інше гадає повзаєсь по тілі. Ні на чім лягти, ні вкритися, лиш оден околіт кинули під голову.

"Господи милосердний! За що то на мене попало? — плаче сиротище коваль. — Чим я так прогрівся, аби надо мною так збиткувалися та й аби я таку кару терпів?! Ні гірший, ні ліпший я був чоловік від других, от хіба тільки що пив тоту чортівську горівку, що вона розсаджувала мені мозок та палила серце, та й тільки мого гріха!"

Не знає коваль, коли ніч, ні коли божя днинка: темно та й темно, гейби у гріб живого поховали.

"А видиш, на що ти мене дразнив! Тепер маєш за своє!" — зашуміло над ним у темниці.

"Іще й тут не даєш мені спокою, іще й тут мучиш мене, чортівська сило! Кажеш, що я тебе дразнив, — а хто ж тому більше винен, як не ти сам?! Хто мені крові ще більше до мозку доливав, хто піддавав чортівську горівку? Не ти? А тепер кажеш, що я тебе дразнив! Якби не чортівська твоя горівка, я би був стояв з клевцем та й кував! То твоя горівка відривала мене від ковадла, та коли вона мене розібрала, тоді я брався тебе малювати".

"Не дурний я тобі відбирати горівку: не пив би-сь моєї чортівської горівки, я не мав би був над тобою ніякої сили, та й не міг би над тобою пімститися; а тепер маєш за своє, повісять тебе на шибениці та й мені душу віддадуть".

"Бери, муч, катуй, ріж на кусні, — най вишу на шибениці, най ворон тіло моє рве, але най лиш. душа моя у пеклі не пропадає", проситься коваль.

Велика розпука відобрала ему силу, майже не тямився, що з ним дієся, не знав, чи він. жиє, чи ні?

Довго так лежав, склонивши голову на околіт.

Аж нараз щось ніби слабій промінчик проник густу темряву темниці; занесло свіжістю зелені і пільних цвітів. Деся здалека доходили якісь чудні звуки, ніби спів птахів, радісний тихий сміх, дзвенінє граючого по камініях потока, а відгомоном тих чарівних звуків грали ліси, гори, долини, луги, діброви, води й облаки, і все те зливалось в одну потужну мелодію: "Слава во вишніх богу й на землі мир, во чоловіцїх благоволенє!"

Ясність така урадила, що коваль аж за очі взявся. Що се! День білий, сонічко ясне увійшло до єго темниці?! А то ангел божий, білий, як сніг, яснів перед ним, блищав промінєм срібної звізди, дрожав блеском ранньої роси.

"Бог мене прислав до тебе, ковалю, — каже ангел, — встань і йди за мною!"

"О! боже, чим я у тебе те заслужив, що ти до мене своїх послів посилаєш?!" — питає зачудований коваль.

"Ти був завше добрий чоловік, та лиш тебе та чортівська горівка губила, але за те, що ти чорта гнівив і дразнив, смішив перед людьми, бог розказав вивести тебе з тої темниці". Ангел доторкнувся кайданів, а кайдани з бреньком упали; доторкнувся залізних дверей, а замки тихо порозсувалися.

"Іди додому, сиди тихо та й не гніви бога тою чортівською горівкою", сказав йще ангел і відлетів до неба, а за ним потягнулася струя блискучих звізд та лишилася довго біла дорога. Другої днини рознеслося селом, що будуть коваля вішати, що пан поставив велику шибеницю та й спровадив ката.

І справді так було.

Вивели коваля з темниці та й повісили.

Вертаються люде назад домів, аж чують, щось кленцає у кузні. Ідуть усередину, а коваль стоїть при ковадлі та й мучить кусень заліза.

"Та тебе що лиш повісили, а ти тут куєш?!" — чудувалися люде.

"Та як повісили мене, коли я тут!" — каже коваль.

Люде повертали назад під шибеницю, а на шибениці не коваль, а околіт, що му

дали були до темниці під голову.

Побіч околота висіла еще кінська кість та й кінські копита: "На знак божої моці та й чортівської сили".

У кузні коваля нічого не змінилося. Так само сопів міх, гримав клевець, так само стояли плуги, борони, колеса, лише чорта на стіні не було.

Коваль чортівської горівки й до рота не брав та й жив, як світ приказує: "Бога не гніви, чорта не дразни".

Але чи ковалеві добре з тим було — казка не каже.